

Flesch Márton

HONFOGLALÓK LÓHÁTON

A 10. századi magyarok lovai és lószerszámai

A ló, a lovaglás, a lovas életmód elválaszthatatlan a közép-ázsiai nomádoktól. „...ők maguk viszont mintba oda volnának nőve edzett, de csúflovaikhoz, amelyeken néha nők módjára ülnek, ha szokásos teendőiket végzik. Ennél a népnél mindenki éjjel-nappal lóbáton ülve vásárol és elad, eszik és iszik,

s a ló keskeny nyakára bajolva mély álomba merül, még álmodik is mindenféléről” – írja Ammianus Marcellinus a hunokról. E sorokat a magyarokról is írhatták volna. Az alábbiakban azt foglaljuk össze, amit a honfoglalók lovairól, lófelszereléséről tudni lehet.

Honfoglalás kori
kengyelek és zablák

Aló kiemelt fontosságát a honfoglaló magyarok életében mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a túlvilági életet sem tudták elképzelni nélküle, ezért a temetkezések egy részében az elhunyttal együtt annak lovát is eltemették. Persze nem csak fegyveres férfiak mellé helyeztek lovat a sírba, hanem sokszor nők és gyerekek túlvilágra vezető útjához is gondoskodtak róla. Sőt a legdíszesebb lószerszámokat éppen előkelő nők sírjaiban találták. De nem csupán a gazdag melléklettel ellátott, hanem a szegényesebb sírokból is előkerülnek eltemetett lovak maradványai. Összességében a 10. századi magyar sírok mintegy tizede lovas sír.

LOVAK ÉS LOVASOK

A lovas sírokban azonban csak a ló koponyáját és lábszárcsontjait találjuk, mivel a honfoglaló magyarok csupán a ló bőrét és a nyúzaskor benne hagyott fejet és lábszárakat tették a sírba. A ló húsát minden bizonnyal a halotti toron fogyaszthatták el, mint ahogy Ahmad Ibn Fadlán 10. századi arab földrajztudós írja az oguzok szokásáról: *„Ha valaki meghal közülük, akkor egy házhoz hasonló, hatalmas gödröt ásnak neki. Odamennek a halotthoz, föladják rá a ruháját az övével és ijával együtt. [...] Azután odavezetik a lovait, s a számuktól függően megölnék közülük százat, kétszázat vagy csak egyet. Majd megeszik a ló húsát, kivéve a fejét, a lábát, a bőrét és a farkát, amiket fakaróra függesztenek föl, és azt mondják: »Ezek az ő lovai, amelyeken a túlvilágra lovagol.«*”

A sírokban lelt lábszárcsontok vizsgálata alapján a 10. századi magyar lovak marmagassága 128–144 cm körül lehetett, és a legmagasabb egyedek sem voltak 150 cm-nél magasabbak. Összehasonlításképpen a mai sportlovak marmagassága 170 cm körüli, azaz ma ezek az ősi magyar lovak kislónak vagy póninak számíthatóak. Érdekesség megjegyezni, hogy a honfoglalás kori magyar férfiak átlagmagassága a kutatás szerint 169 cm volt, ami nem sokkal marad el a maitól. Ebben a korban – a közhiedelemmel ellentétben – a nyugati lovak sem voltak magasabbak! (A lovak átlagos marmagassága egész Európában csak a középkor végére nőtt 140 cm fölé.) A fogazat alapján megállapítható a ló neme is, ebből tudjuk, hogy túlnyomórészt méneket

vagy herélteket használtak (vagy legalábbis temettek a halottak mellé).

A ló a 10. században már több ezer éve tenyésztett háziállat. A korabeli ábrázolásokon jól látható, hogy már léteztek a tenyésztettség magas fokán álló egyedek. Megtalálhatóak a legkülönbözőbb lószínűk és fehér jegyek is. Bár mai értelemben vett fajták még nem léteztek, az eltérő környezeti feltételek és használati mód szerint már kialakultak különböző típusok.

A csontleletek alapján megállapítható, hogy a 10. századi magyar lóállomány sem volt egységes, hanem több típusba sorolható. A trapezoid fejformával rendelkező, 128–140 cm marmagasságú, zömökebb csontozatú példányok a „sztyepei kisló” típusba tartoznak. Az ék alakú fejformájú, 140–150 cm marmagasságú, karcsúbb csontozatú egyedek pedig a „nemesített keleti ló” típust alkotják. A vezérek és előkelők minden bizonnyal ilyen drága, akár külföldről vásárolt, nagyobb teljesítményt nyújtó, de kényes paripán vuntak, míg a pásztorkatonák a helyi, nagy tömegben tenyésztett, szívósabb lovakat használták. Ezeket a lovakat kinn a pusztán, rideg körülmények között tartották, mint ahogy azt Bölcs Leó bizánci császár is megemlíti: *„tél-nyáron szakadatlanul legeltetve lovaikat, csatározások idején ellenben a nekik szükséges lovakat maguknál tartva és türk sátraik közelében béklyóra verve a csatarendbe állás idejéig őrzik.”*

A leletanyagban alkalmanként 128–135 cm marmagasságú, „nyugati kisló” típusba sorolható példányok is fellelhetők. Ez nem meglepő, figyelembe véve, hogy a kalandozó magyarok szá-

mára a ló tulajdonképpen a legkönnyebben hazahozható zsákmánynak számított, és nyilvánvalóan mindennél jobban érthettek az értékes lovak jó szemmel történő kiválogatásához és elhajtásához. Erről al-Makdiszi 10. századi mór krónikás is megemlíkezik a kalandozók hispániai portyjával kapcsolatban: *„A türkök egy lovas különítménye betört Andalúzia határvidékére, ott foglyokat ejtett, és elhajtotta a szabadon legelő jószágokat.”*

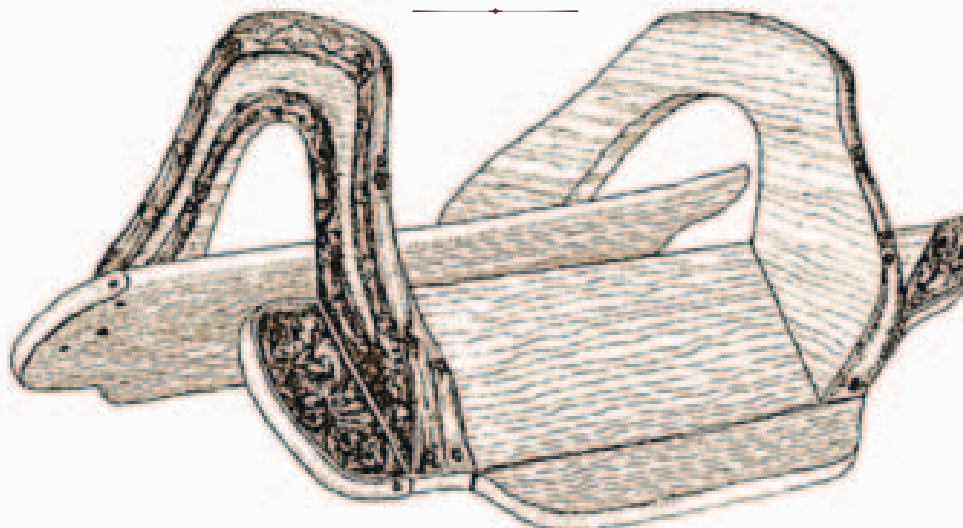
Bármily keveset tudunk is a 10. századi magyar lovak konkrét testfelépítéséről, a korabeli feljegyzésekből egyértelműen kikövetkeztethető, milyen elképesztő menetteljesítményekre voltak képesek a nyugat-európai hadjáratokon. Nem véletlen, hogy a kalandozó magyarok kortársa, Szvjatoszláv kijevi fejedelem is Magyarország egyik legfőbb értékének tartotta őket: *„Nem szeretek én Kijevben ülni, inkább a Duna menti Perejaszlavecben akarok élni... oda ömlik minden gazdagság [...] Magyarországból ezüst és lovak...”*

LÓSZERSZÁMOK

Amikor a honfoglaló magyarok az elhunytal együtt annak lovát is elhantolták, nem feledkeztek meg a paripa túlvilági megüléséhez szükséges lószerszámokról sem. Így a sírokban a lócsontok mellett rendszerint ott találjuk a lószerszám maradványait is. Sőt egyes esetekben csak a lószerszámot mellékelték, lovat nem is tettek a sírba.

A lovas sírok feltárásánál a fából készült nyergeknek általában semmilyen nyomát nem találni, hiszen a földben

A gádorosi honfoglalás kori nyereg rekonstrukciója

Trapéz alakú,
ezüstberakásos
kengyel Muszskáról

nyomtalanul elenyésztek, azonban a gyakran megtalálható kengyelpár és hevedercsat egyértelműen jelzi, hogy hajdanán a nyerges is a sírba helyezték. Csak kivételes esetben, igen gazdag temetkezésekben maradtak meg a nyerges díszítő faragott csontlapok vagy ötszögletes ezüstveretek, melyek alapján a nyeregkápák formája többé-kevésbé rekonstruálható. Ezen kápakialakítás párhuzamai megtalálhatóak a korabeli sztyeppi leletanyagban is.

A vasból kovácsolt kengyelek időálló anyagoknak köszönhetően igen nagy számban maradtak fenn a 10. századi magyar leletanyagban, és sokszor kiváló állapotban őrződtek meg. Néhány ritka esetben fából készített kengyelre utaló, annak fülét erősítő vas- vagy csontleletek is előkerültek. A sztyepei pásztorok előszeretettel használtak fakengeyeleket télvíz idején, mivel azok kevésbé vezették el a láb melegét a fagyos hidegben, így bizonyára jóval ál-

talánosabban használt kengyeltípus lehetett, mint amire ezen ritka leletekből következtethetnénk.

A honfoglalás kori kengyelek rendkívül nagy formai változatoságot mutatnak, nincs két egyforma közöttük. Az ún. körte alakú

kengyeleket inkább a 10. század első felére, míg a trapéz alakúakat a 10. század második felére keltezi a tudomány. Ezen belül azonban a kengyeleknek számtalan változata lelhető fel a kengyelszíjnyílás számára kialakított fül és azt a talpallóval összekötő szárak kialakítása szerint. Valamennyi kengyelváltozatnak van azonban egy jellegzetes közös tulajdonsága: a hosszában homorúan ívelt, átmetszetében domború talpalló. Kísérleti régészeti tapasztalatok alapján az ilyen talpallóval ellátott kengyelt úgy használhatták, hogy a lovas csak a lábujjait helyezte a kengyelbe.

A magyar lovas sírokból általában a kantár semmilyen alkotórésze nem kerül elő, egykori jelenlétére rendszerint csak a vaszabla utal. Ennek megfelelően az általánoságban használt kantárok minden bizonnyal olyan fém alkatrész és csat nélküli, bőrszíjból csomózott kantárok lehettek, mint amelyeket ma is használnak a sztyepei pásztorok. Egyes kivételesen gazdag sírleletekben előkerültek a kantárt díszítő, aranyozott ezüstveretek is. Ezek egy másfajta, varrással összeillesztett, finomabb bőrből készült kantárt ékesíthettek.

A lovas sírokban a kengyelek mellett rendszerint ott találjuk a zablákat is, lévén ezek is időálló vasból készültek, így nagy számban és gyakran jó állapotban maradtak meg. A 10. századi magyar leletanyagban a zablák igen nagy formai változatoságát találjuk. Használtak kéttágú csuklós szájjal ellátott kétkari-

Ezüstberakásos kengyel Beregszászról

kás és négykarikás zablákat, valamint – főleg a rangosabbak – pálcás oldaltagú zablákat. De akadnak egytagú szájvasú és dudoros, tarajos, sőt láncos szájvasú zablák is. Mégis túlnyomórészt az egyszerű, kétkarikás, csuklós szájvasú ún. csikózablák jellemzőek. A 10. századi magyar zablák legnagyobb része vékony, négyszögletes átmeteszettű szájvassal készült, így ezek mai szemmel kifejezetten durva, a ló száját könnyen felsértő eszközök lehettek. Alkalmazásukat képzetlen, csökönyös lovak használata indokolhatta.

A korabeli ábrázolások szerint a lószerszám elmaradhatatlan része volt a nyereghez előlről és hátulról csatlakozó szügyellő és farkerülő szíj is, azonban túlnyomórészt ezek is egyszerű bőrszíjak voltak, fém alkatrészek nélkül, a sírokban ugyanis semmi nyomuk nem maradt. Csakis a leggazdagabbak sírjába helyeztek nemesfém veretekkel díszített lószerszámot. A legelőkelőbb nők lószerszámát jellegzetes virágmintás, ún. rozettás veretek ékesítették, míg a legrangosabb férfiak lovának kantárjára és szügyellőjére jellemzően levél alakú csörgős vereteket erősítettek. Feltételezhető, hogy a korabeli ábrázolásokon látottakhoz hasonlóan a lószerszámot színes szőrbojtokkal, törökül boncsokokkal is díszítették. Más nomád népekhez hasonlóan lovaik sörényét bizonyára nyírták, farkát befonták vagy felkötötték.

A lószerszámdíszek a veretes övhöz vagy tarsolylemezhez hasonlóan rang-

jelző szereppel bírhattak, így a drága, veretes szerszámmal felszerelt, értékes, nemes ló komoly státuszszimbólumnak számíthatott.

A honfoglaló magyarok sarkantyút nem használtak, lovukat lovaglóstorral hajtották előre. A rövid fanyelű, rövid csapósíjú ostor a sztyepei pásztorok elmaradhatatlan eszköze, és bár szerves anyagból lévén a 10. századi magyar sírokban nem őrződött meg, néhány ritka esetben előkerültek olyan csontból faragott, madárfejet formázó botvégek, melyek sztyepei

Li-can Hua: Sztyepei lovasok. 10. század, Kína. A festő Tung-tan hercege volt, az első Liao császár, Taj-cung testvére. Az eredendően mongol nyelvű lovas nomád kitanok közül származott, és Jelübejnek hívták

párhuzamok alapján akár a lovaglóstor végét is ékesíthették. Érdekes, hogy a lovaglóstor használatát a kalandozó hadjáratokról szóló korabeli írott források is alátámasztják: 954-ben Lobbes kolostorának és 955-ben Augsburg várának ostrománál is „korbáccsal” kellett a magyar vezéreknek rendet tenniük. ♦

Sztyepei típusú lófelszerelés egy Tang-kori lószobron, 7-9. század, Kína